

ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԴԻՄԿՈՒՐՄԻ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ (մեթոդաբանական դիտարկումներ)

«Մի խառնե՛ք մեզ ձեր վայրի, արջի ցեղերին ...»:

Վահան Տերյան

«Հայաստան պետք եղած չափով չի հետաքրքրուիլ արտասահմանով»:

Նիկողոս Սարաֆեան

Ինքնության խնդիրը դառնում է «հարցերի հարցը» ամեն անգամ, երբ որոշակի ակամա հոսանքից հետո կանգնում ենք քաղաքական կամ մշակութային ընտրության առջև, քանզի վարքի քիչ թե շատ ռացիոնալությունը ենթադրում է քայլերի հաջորդականություն ներսից դեպի դուրս: Մյուս կողմից, սակայն, «ներսը» ներս է այն չափով, որ չափով հարաբերված է դրսի հետ: Այլ կերպ՝ ներսի և դրսի սահմանագիծը առնվազն ակնառու չէ, ինչը ինքնությանը մոտենալու դեպքում նշանակում է կամ կարող է նշանակել, որ տվյալ պարագայում ռեդուկցիոնիստական դիրքորոշումը կամ, որ իմաստային առումով նույնն է, զուտ ընտրությունը հավերժ հետաձգվում է: Վիճակն է՛լ ավելի է բարդանում, երբ ի հայտ են գալիս քաղաքական և քաղաքակրթական մարտահրավերներ, որոնց ազդեցության ներքո մարդկային գործունեությունը դառնում է «բազմաձայն»՝ միաժամանակ լինելով տարբեր հարթություններում: Այս դիտանկյունից՝ ինքնությունն այն իդեալական ապաստարանն է, որը գտնելուց հետո բոլոր հարցերը, ըստ էության, լուծվում են կամ գոնե ստանում են լուծման բանալիները: *Ընդ որում, ինքնության յուրահատկություններից մեկն այն է, որ մտածվում է ոչ թե հենց ինքը,*

այլ իր բացակայությունը: Այսինքն, ինքնության մասին խոսակցությունները սովորաբար սկսվում են դրա ճգնաժամի մասին խոսակցություններից: Այդօրինակ բանախոսությունները յուրօրինակ տազնապի վկայությունն են, որն էլ իսթան է դառնում սեփական գիտակցության մեջ առկա մտածական իրողությունների վերբալացման համար: Սառը պատերազմի ավարտից հետո ձևավորված ինքնության դիսկուրսները անգամ մակերեսորեն աչքի անցկացնելով՝ պարզ է դառնում նմանատիպ տազնապների առկայությունը: Ինչպես նշում է Հանթինգտոնը, ինքնությունն ունի մի քանի մակարդակներ՝ անհատական, ազգային և ամենալայնը՝ քաղաքակրթական (տե՛ս, Huntington 1993: 24): Նրա համոզմամբ՝ հետզհետե առավել կարևորվելու է վերջինը, քանի որ «մեծ կայսրությունների» (Խորհրդային Միության և ԱՄՆ-ի ու իր դաշնակիցների) փլուզումից հետո երկրների առջև ծառացավ այս կամ այն քաղաքակրթությանն անդամակցելու խնդիրը: Բայց այստեղ մեթոդաբանական մի նրբություն կա. տվյալ դեպքում գործ ունենք երկու տարբեր հարցերի հետ: Այսպես, «ո՞վ եմ ես» հարցը կարող է դրվել տարբեր միջավայրերում և համատեքստերում. Խոսքը, մասնավորապես, անհատական և ազ-

գային (հավաքական) գիտակցությունների մասին է, տվյալ պարագայում՝ դրանց հակադրման: Առաջին դեպքում վերոնշյալ հարցը, որ անկախ արտաքին ազդակներից, կարող է անընդհատ հոլովվել, ըստ էության, միտված է սեփական էաբանական հիմքերի որոնմանը: Այսինքն, այստեղ գործ ունենք «ինքնության» «ուրիշից տարբերվելու, հենց ինքը լինելու» իմաստի հետ (Ego, Ich, Self և այլն) (տե՛ս, Ոսկանյան 1995թ. 11): Հավաքական գիտակցության դեպքում ինքնության նկատմամբ անդրադարձերը որպես կանոն վերաբերում են ինքնության կենտրոնացում-խտացմանը՝ շեշտելով դրա նույնությունը կամ նույնականությունը (տե՛ս, նույն տեղում) և պատասխանում են «ու՞ր եմ գնում կամ ու՞ր պետք է գնամ» հարցին: Դրանք, անշուշտ, կարող են խաչավորվել թե՛ բուն հարցերի, թե՛ մակարդակների (գիտակցությունների) առումով: Այս երկու խնդիրների տարանջատումը կարող է մեթոդաբանական կարևոր նշանակություն ունենալ ինքնության դիսկուրսի ըմբռնման համար: Օրինակ՝ Թուրքիան այդօրինակ «տարանջատ քաղաքականության» վառ դրսևորում է. մինչ Աթաթուրքը Թուրքիայի համար կանխատեսելի էր իր ապագան, քանի որ մակաբերելի էր իր անցյալից (ինքնությունից): Աթաթուրքից սկսած՝ Թուրքիան մտահոգվում է «դեպի ուր գնալու» կամ նույնականության հարցերով:

Միջնորդավորվելով վերը ներկայացված սկզբունքից՝ հարկ է նշել, որ հայ իրականության մեջ հաճախ այդ երկու դիտանկյունները չեն տարանջատվել: Այլ կերպ՝ թերացում է նկատվել մտածական այն երևույթի գիտակցման հարցում, որ «ազգային կերտվածքը՝ ինքնությունը, ոչ միայն *շնորհ* է, այլև *առաջադրանք*» (Ոսկանյան 1995ա. 8):

Որպես բնաբան ներկայացված Տերյան-Սարաֆեան դեմիանդիմանությունը այդօրինակ երկվության յուրօրինակ արտահայտություն է: Անդրադառնալով հայ ազգային ինքնությանը՝ կարելի է ասել, որ մեր դիսկուրսներում գերակշռող է եղել հենց տերյանական հղացքի մտածումը: Հայոց ողբը՝ Մովսես Խորենացու աշխատության մեջ արդեն տեսականացված, մտահայել է հայոց ինքնության հիմնական էատարրերի կորուստը: «Հայոց ողբի գործառույթով ... ինքնորոշվել է ինքնարարող հայ հանրույթը որպես համասեր, համալեզու հավաքական ընկերային հոգեբանության տեր մարդկանց միություն» (Մարգարյան 2002. 61): Ասվածի լավագույն հիմնավորումը Եղեռնի շուրջ հայ հավաքականության շարունակական ներկայությունն է. ողբի լինելիության յուրօրինակ «գազաթնակետ», որով թլպատվեց ոչ միայն հայ գիտակցությունը, այլև հայկականությունն առհասարակ:

Ինքնության և, մասնավորապես, ազգային ինքնության մտածումի երկու դիտանկյունների գիտակցումը հնարավորություն կտա հասկանալ Տերյան-Սարաֆեան երկվությունը: Ինքնությունն անհրաժեշտորեն առկա է երկու հարթություններում՝ ժամանակային և տարածական: Ժամանակային կտրվածքով ինքնությունը իր կրողի (ազգային ինքնության դեպքում՝ ազգի) պատմությունն է: Այս դիտանկյունից՝ ինքնության ճգնաժամը, տագնապը, ըստ էության, պատմության մեղամաղձությունն է, պատմությունը կրելու և պահպանելու բաղձանքը, քանի որ մի ինչ-որ առումով ինքնությունը միշտ պատմական է (պատմողական՝): Ասել է թե՛ պատմության հետ կապված բնագանցական և ճանաչողական խնդիրների պարագայում է գլուխ բարձրացնում ինքնության հարցը: Սեփական պատ-

մութունից օտարումը վկայում է ինքնութ-
յան կորուստը կամ մեկ այլ ինքնության հետ
նույնականացման միտումը: Եթե պատմութ-
յան տեսանկյունից մոտենանք խնդրին, կա-
րելի է իրողությունը ձևակերպել այսպես.
*Եթե ապրողը սկսում է փորփրել պատ-
մությունը, ուրեմն խնդիր կա ներկայի հետ:*
Տերյանական «մի խառնեք մեզ ձեր վայրի,
արջի ցեղերին»-ը, ըստ էության, պատմա-
կան բողոք է ինքնության կորստի դեմ:
Ինչպե՞ս կարելի է խառնել «անխառնելին»:
Եվ ինչպե՞ս է հնարավոր սեփական ինք-
նության մինչև վերջ չորոշարկման առնչութ-
յամբ օտարին մեղադրանք առաջադրելը:
Եթե կարելի է ներս մտնել, ուրեմն ներսում
տեղ կա: Ուստի եթե քեզ շփոթելը բացառ-
վեր, չէր լինի նաև չշփոթելու բարձրաձայն
կոչ: Այնպես որ, Տերյանի բանաստեղծական
տողն ուղղորդված է ոչ թե դեպի դուրս, այլ
ներս. այն մտածելի է դառնում սոսկ իբրև
ներանձնախոհական սևեռում, իբրև ահա-
զանգ ինքնության վտանգվածության վերա-
բերյալ:

Մյուս կողմից՝ ինքնությունը միշտ ներ-
կայանում է այստեղ և հիմա՝ որոշակի
տարածության մեջ՝ որպես յուրահատուկ
գործառության ինքնապարզ: Այսինքն, ինք-
նությունը այն հիմքն է, որով պայմանա-
վորվում է տվյալ հանրության գոյության
կերպը՝ կախված ինքնության մշակութա-
կենտրոն, ազգակենտրոն կամ պետականա-
կենտրոն լինելուց: Հայրենիքը հենց ինք-
նության առկայացումն է: Իսկ քանի որ
ինքնության լինելիությունը հարատև գործ-
ընթաց է, ուրեմն հայրենիքը ևս հնարավոր
չէ ամրագրել մեկընդմիջտ: Այլ կերպ՝ հնա-
րավոր չէ ցուցադրել «մերկ» ինքնությունը,
այլ միայն դրա, այսպես ասած, իմպուլսը,
ինչպես որ անհնար է եռաչափորեն նկա-

րագրել հայրենիքը (այս առթիվ տեղին է
վերհիշել գերմանացի ռոմանտիկներին):

Ինքնության «ընթացքը» պատմության
հոլովություն մնում է ինտերցիայի հույսին,
եթե չի լեզվափոխվում: Ահա հենց լեզվափո-
խացումն է, որ ինքնության շուրջ մտածում-
ները պիտի «ավագանի» ու առանցք սարքի:
Սա նշանակում է, որ ինքնությունը ես-ի
կազմակերպման էատարների համակարգն
է՝ գումարած *պատումը դրա մասին*: Պա-
տումը ինքնության պատմության հոլովությի
ինչ-որ կտրվածքի վերբալացումն է և
արդիականացումը: Ինքնության լեզվափո-
խացումը հենց այդ պատումի լեզվափոխ-
ացումն է: Եվ, ուրեմն, ինքնության շարունա-
կականությունն ապահովող որևէ քաղա-
քական ճակատագրի ընտրությունը ենթադ-
րում է որոշակի քաղաքական առասպելի
կամ պատումի առկայություն: Եղեռնը, որ
նոր պատում դարձավ հայ իրականության
մեջ և հայի ինքնության տարր դարձավ,
յուրօրինակ փորձաքար եղավ, օրինակ,
Տիգրան Մեծի առասպելի շարունակության
կամ ընդհատման համար: Նիկողոս Սարա-
ֆեանի՝ այստեղ որպես բնաբան ներկայաց-
ված միտքը կոչ է՝ մտանցել այդ երևույթը և,
օգտագործելով հայ ինքնության տարա-
ծական նոր կերպի՝ սփյուռքի լինելիութ-
յունը, կառուցել հոգեվերանորոգված քաղա-
քական ճակատագիր: 1927 թ. «Փոխում են
դարերը» էսսեում Սարաֆեանը գրում է.
«Հայկական հագուստներով, լեռներով,
գիւղերով, երգերով, վանքերով չէ միայն որ
գրականութիւնը պիտի ըլլայ ազգային:
Նիւթը ընդհակառակն աւելի հետաքրքրա-
կան է հիմա եւ տիեզերական. – Հայը երկրա-
գունտին վրայ: Թող ըլլան դարձեալ
հայրենիք երգողներ, հին պանդուխտներուն
պէս, թող ըլլան տիրացուներ, պլպուլի ու
վարդի երգիչներ, բայց անոնց քով ըլլան

մանաւանդ սանձարձակ անհատներ: Մեր ազգային փրկութիւնը պիտի գայ այս վերջիններէն: Թող գլորին անոնք, երկիրէ երկիր, խոշորնան ու սպառնական դառնան, ինչպէս լեռներէն գահավիժող ձիւնակոյտերը: Թող նետուին անոնք, անվախ՝ հայրենական տունէն դուրս՝ անառակ տղուն պէս: Աւելի տոկուն պիտի ըլլան անոնք, ապագային ու աւելի բարձր՝ քան տունը մեծցող անփորձ, ճղճիմ եւ շփացած տղաքը» (Սարաֆեան 1994. 14):

Ինքնանդարձելով ստացվում է, որ հայ ինքնությունը, նախնառաջ, կայանում է պատումներում, որոնց հիմքը հայագիտությունն է (տե՛ս, Թորոսյան 2006. 8-12): Գր. Պըլտեանի ձևակերպմամբ՝ «ինքնութեան տագնապը է նաեւ գերազանցապէս գրական տագնապ» (Պըլտեան 2002. 93): Գրականությունը և հայագիտությունը առհասարակ միջոց են (թերևս եզակի)՝ կոորդինացնելու ինքնության ժամանակա-

յին և տարածական չափումները: Ինքնության տարածական չափման լեզվափոխանակման հետ կապված խնդիրն այն է, որ այդ հարթության մեջ փաստարկող բոլոր կողմերը հանդես են գալիս ազգի, հայրենիքի կամ պետության անունից, ինչի հետևանքով վերջիններս հետզհետեւ ավելի «դժվար բռնելի» են դառնում (ի դեպ, այդ իրավիճակի «գոհն» է նաև «Գարեգին Նժդեհ» երևույթը): Գրականությունը (հայագիտությունը) այն լեզուն է, որը կարող է դիսկուրսը տեղափոխել այլ մակարդակ՝ զանցելով երկարժեքությունը (ազգին կողմ կամ դեմ): Ի դեպ, նմանօրինակ նախապաշարմունքներից է Հայաստանի առջև կանգնած Ռուսաստան-Եվրոպա «միակողմանի առասպելը»՝ մոռացության թողնելով ԱՄՆ-ի, Իրանի, Չինաստանի հնարավորությունները (տե՛ս, Թորոսյան 2006. 13): Մինչդեռ որքան հնչեղ ու մեծ լինեն առասպելները, այնքան հաստատուն կլինի դրանց կենսակերտ ուժը:

ՄԵԶԲԵՐՎԱԾ ԵՎ ՀՀՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Թորոսյան, Տ. (2006): Ինքնության պահպանման խնդիրը տրանսֆորմացիայի գործընթացում // Լրաբեր հասարակական գիտությունների, Եր., 2006, №1, էջ 5-23:
2. Մարգարյան, Մ. (2002): Ազգային մտահայեցողություն և ինքնակառավարում (հետազոտական ուրվագիծ) // Ստեփանյան Ա. (խմբ.), Ինքնության հարցեր: Երևան:

3. Ոսկանյան, Ա. (1995ա): Նախաբան // Ինքնություն: Եր., «Կամար»:
4. Ոսկանյան, Ա. (1995բ): Ազգային ինքնության հիմնահարցը և մտավորականության կոչումը // Ինքնություն: Եր., «Կամար»:
5. Պըլտեան, Գ. (2002): Ինքնութեան փորձառուին Սփիւռքի մէջ // Ստեփանյան Ա. (խմբ.), Ինքնության հարցեր: Երևան:
6. Սարաֆեան, Ն. (1994): Տեսարանները, մարդիկ եւ ես: Երևան:
7. Huntington, S. (1993). The Clash of Civilizations? // Foreign Affairs; Summer 1993; 72, 3.

ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԴԻՍԿՈՒՐՍԻ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ (մեթոդաբանական դիտարկումներ)

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ինքնության խնդիրը դառնում է ամենակարևոր հարցը, երբ ստիպված ենք լինում քաղաքական կամ մշակութային ընտրություն կատարել: Վիճակն ավելի է բարդանում, երբ ի հայտ են գալիս քաղաքակրթական մարտահրավերներ, որոնց ազդեցության ներքո մարդկային գործունեությունը դառնում է պլյուրալիստական, այսինքն՝ ձեռք է բերում տարբեր ուղղություններ: Այս առումով ինքնությունն այն իդեալական հենքն է, որը գտնելուց հետո մարդու գործունեության հետ կապված բոլոր հարցերը, ըստ էության, լուծվում են կամ գոնե ստանում են լուծման բանալիները: Ընդ որում՝ ինքնության յուրահատկություններից մեկն այն է, որ մտածվում է ոչ թե հենց

ինքը, այլ իր բացակայությունը: Այսինքն, ինքնության մասին խոսակցությունները սովորաբար սկսվում են դրա ճգնաժամի մասին խոսակցություններից:

Ընդ որում՝ հարկ է նկատել, որ հայ իրականության մեջ հաճախ ինքնության հարցը դիտարկվել է մի դիտանկյունից, այն է՝ որ ազգային ինքնությունը լոկ պարզն է: Թեև շատ ավելի կարևոր է այն գիտակցել իբրև առաջադրանք: Եվ միայն այդ ըմբռնումն է, որ հնարավորություն կտա առաջ շարժվել:

Հանգուցային հասկացություններ. ինքնություն, նույնականացում, ես, պատմություն, դիսկուրս:

Davit MOSINYAN

THE PERSPECTIVES OF THE IDENTITY DISCOURSE (methodological observations)

ABSTRACT

The identity issue is becoming the most important problem when we are forced by political or cultural choice. The situation is further complicated when there are civilizational challenges under the influence of what human activities become pluralistic, i.e. get different dimensions. From this point of view, the

identity is an ideal base, after finding of what all other aspects of human activity, in fact, are solved or at least get the keys to the solution. Meanwhile, one of the outstanding features of the identity is that one does not meditate on identity, but rather on its absence. In other

words, the conversations about identity usually start with the crisis of identity.

Moreover, it should be noticed that the issue of identity is often considered as if the national identity is nothing more than a gift. While, it is more important to realize it as a

task. And only this consideration will give an opportunity to move forward.

Key concepts: identity, identification, I, history, discourse.

Давид МОСИНЯН

ПЕРСПЕКТИВЫ ДИСКУРСА ИДЕНТИЧНОСТИ (методологические замечания)

РЕЗЮМЕ

Проблема идентичности становится наиболее важным вопросом, когда мы вынуждены делать политической или культурной выбор. Ситуация осложняется, когда есть цивилизационные вызовы, под влиянием которого деятельность человека становится плюралистической, т.е. приобретает разные измерения. В связи с этим, идентичность является той идеальной базой, выявляя чего все вопросы, касающиеся человеческой деятельности, на самом деле, решаются или, по крайней мере, получают ключи к решению. Между тем, одна из особенностей идентичности состоит в том, что человек вдумыва-

ется не в идентичности, но, скорее, в его отсутствие. Иными словами, разговоры о личности, как правило, начинаются о кризисе идентичности.

При этом, следует отметить, что вопрос о личности в наших кругах часто обсуждается с одной точки зрения, а именно, что национальная идентичность не более, чем награда. Хотя более важно осознать идентичность как задачу. И только это понимание даст возможность двигаться вперед.

Ключевые понятия: идентичность, идентификация, я, история, дискурс.